

Тожиев Инъомжон Илҳомович

*Бух. МТИ “Қурилиш муҳандислиги”
кафедраси мудири, т.ф.н., доцент*

Илҳомов Жавоҳир Инъомжонович

Бух. МТИ 512-24 ҚМ гуруҳи талабаси

Аннотатсия: Ушбу мақолада Абдулазизхон мадрасаси тўғрисида қизиқарли маълумотлар келтирилиши билан бир қаторда ёдгорликнинг техник ҳолати, ва таъмирталаб аҳволда эканлиги тўғрисида фикр юритилган. Бухоро меъморчилигининг ўрганилмаган ноёб архитектура ёдгорликларини ўрганиш натижалари баён этилган.

Таянч иборалар: конструкция, қурилиш материали, меъморий ёдгорликлар, архитектура, қоршима, гишт терими, муқарнас, ложуарт кошин, қабарикли маёлика, ганч ўймакорлиги.

Аннотация: Помимо предоставления интересной информации о медресе Абдулазиз-хана, в данной статье рассматривается техническое состояние памятника и состояние его ремонта. Описаны результаты изучения неизученных уникальных памятников архитектуры Бухары.

Ключевые слова: строительство, строительный материал, памятники архитектуры, архитектура, смесь, кирпичная кладка, мукарнас, ложаровая плитка, пузырчатая майолика, резьба по ганчу.

Annotation: In addition to providing interesting information about Abdulaziz Khan's madrasa, this article discusses the technical condition of the monument and its state of repair. The results of the study of unexplored unique architectural monuments of Bukhara architecture are described.

Key words: construction, building material, architectural monuments, architecture, mixture, brickwork, muqarnas, lojart tile, bubble majolica, ganch carving.

Биргина Бухоро вилояти ҳудудида 661 та архитектура ёдгорлиги, 829 та маданий меърос объектлари мавжуд. Бугунгача ўтказилган тадқиқотларда муҳим натижаларга эришилган бўлсада, юртимизда обидалар сонинг кўплиги, уларни барпо этишда фойдаланилган материалларнинг хилма-хиллиги, Шунингдек аслига ўхшаган таъмирбоп материалларни яратиш етарли даражада эмаслигини ва янада кенгроқ тадқиқ қилишни талаб этаётганлигини кўрсатмоқда. Маълумот учун бугунги кунда Бухородаги 661 та архитектура ёдгорликларнинг деярли ярми таъмирталаб аҳволда эканлигини айтиб ўтмоқчимиз.

1652 йилда қурилган 1997 йилда 602 рақам билан Юнесконинг жаҳон рўйхатига киритилган Абдулазизхон мадрасаси Ложуард кошин, қабарикли маёлика, мрамарга ўйиб ишланган нақш, ганч ўймакорлиги ва фактура устига юпқа олтин варақлар билан безалган ўта мураккаб ансамбл бугун таъмирталаб аҳволда.

Абдулазизхан мадрасаси Бухоронинг энг чиройли архитектура ёдгорликларидан биридир. Ушбу мадраса Аштархонийлар династиясининг вакили Нодир Муҳаммадхоннинг ўғли Абдулазизхон подшолиги даврида қуриб битказилган. Қурилишнинг ташаббускори эса Абдулазизхоннинг мураббийси Самарқанддаги Тиллакори ва Шердор мадрасаларининг (1645-1652 йиллар) асосчиси Ялангтўш бўлган. Мадрасани моҳир усталар Муҳаммад Соли, Хўжа Муҳаммад Амин ва ганчкор Ҳожи бобо қурганлар. Бинони барпо этишда усталар шаҳарсозлик талаблари ва ҳароратнинг йил давомида кескин ўзгаришини ҳисобга олганлар.

Бино такрорланмас улуғвор портал, икки галареяли, икки айвонли, қишки масжидли ва катта ҳовлили қилиб ҳашаматли қурилган. Мадраса хужралари қишда иссиқ, ёзда салқин бўладиган қилиб ишланган. Қишки залга мадрасага кириш жойининг маълум бир нуқтасидан қараганда қуёш нурлари остида саллада турган чол сояси гавдаланадиган қилиб ишланган. Ўша нуқтадан кетилса, тасвир йўқолиб қолади. Бу ҳам усталар нақадар ўз саънатининг усталари эканидан далолат беради. Ушбу мадрасанинг

қурилиши бошқа ёдгорликларнинг қурилишидан кескин фарқ қилади, хашаматлилиги ва улуғворлиги билан ажралиб туради. Бу эса XVII асрда Бухорода маданият, меъморчилик ва тасвирий санъат Марказий Осиёдаги II Уйғониш даврида нақадар ривожланганлигини кўрсатади. Ушбу мадрасанинг бош фасадидаги муқарнасларни 1930-31 йилларда таниқли уста Ширин Муродов қайта тиклаган. 1960-91 йилларда усталар Очил Бобомурадов, Сайфулло Норов, Иброҳим Аббосов ва Жамол Жўраев ҳовлидаги муқарнасларни реставрация қилганлар. 1980 йилда Исмат Мухсинов раҳбарлигида усталар Аминжон Саломов ва Мубин Мўминовлар томонидан ироқи муқарнаслари тиклаганлар.

1-расм

2-расм

3-расм. Бугунги

Абдулазизхон мадрасаси биносининг бош фасади (фасаддаги муқарнасларини 1931 йилда Уста Ширин Муродов тиклагандан кейинги тасвир).

Абдулазизхон мадрасаси биносининг бош фасадини (2018 йилдаги тасвири).

кунга келиб, ушбу такрорланмас чиройли ва улуғвор мадраса таъмирталаб бўлиб қолган, унинг шарқий деворининг кўп қисми қулаб тушган.

Ҳозирги вақтда Усто Ширин Муродов номидаги Бухоро махсус илмий-реставрация ишлаб чиқариш корхонаси билан уни реставрация

қилиш устида ишлар бажарилмоқда, шу жумладан бугунги кунда олиб борилаётган илмий изланишларимизда ҳам ғишт терими қурилиш қоришмасининг таркиби, хоссалари ва технологияси ўрганилиб реставрация ишларига тадбиқ этилмоқда.

Абдулазизхон мадраса биносининг техник ҳолатини текшириш даврида қўйида келтирилган ҳолатлар аниқланди: Иншоот пойдеворини ўрганиш чоғида у харсанг тошлардан (ғарб ташқи девор) ишланмай, балки ғишт теримидан фойдаланилганлиги маълум бўлди. Кузатувлар натижаси мадраса биноси ички ҳовлисида фақат деворнинг ғиштли пардози пойдеворларида тоғ тошлари ишлатилганлигини кўрсатди (эхтимолки бу ечим кейинчалик бинони таъмирлаш даврларида амалга оширилган бўлиши мумкин).

Бинонинг қисман йиқилган ғарбий девори ернинг чуқур қатламида қолиб кетган пойдеворлари, уларнинг ғишт теримидан ишланганлигидан гувоҳлик бериб турибди, бироқ бу конструкциянинг ғишт ва қоришмалардан ташкил топган ашёлари емирила бошлаган, айниқса, терим қоришмасида емирилиш даражаси юқори бўлиб, у майин тупроқ ҳолатига айланиш жараёнида турибди.

Мадраса биносининг жанубий - ғарб бурчагидаги минора ҳолатини текшириш натижасида шуни айтиш мумкинки, бу конструкциянинг пардози иккиқатламдан иборат эканлиги уни аввал ҳам реставрация қилиниб, пардозланганлигини билдиради. деворларининг ғишт терими ашёларини ўрганиш натижасида қоришма оҳак, ганч, цемянка ва ўсимлик кули аралаштирилган лойдан тайёрланлиги аниқланди. Ғишт теримида ички хоналарда ганч ишлатилганлиги ва ғишт чокларидаги ганчли қоришмалар ҳозиргача мустаҳкам ва яхши ҳолатда сақланганлигини кўришимиз мумкин.

Лекин шунга қарамасдан Мадраса биноси деворларида ва консрукцияларида катта емирилишлар мавжуд. Шу сабабли бино деворларида ёриқлар сони ошиб бормоқда.

Бинонинг техник ҳолатини визуал текшириш уни ғарб деворининг йиқилган қисмини қайта тиклаш, қолган жойларини эса мукаммал реставрация қилиш зарурлигини кўрсатиб турибди. Мадраса биносини барпо этиш даврида ғиштли конструкцияларни кучайтириш мақсадида деворлар ичига ёғоч қўйилган. Бу эса бинонинг конструктив ечими ғишт-ёғочли комплекс конструкциядан иборатлигини кўрсатади. Шунингдек, порталлар, проёмлар, галереялар, зиналар ғишт теримларида ёғоч ғўлалар ва ходалар ишлатилган. Улар асосан, маҳаллий дарахтлардан олинган ёғочлардир.

Баъзи носоз, кўп деформацияга учраган, қийшайиб кетган бинонинг қисмларида девордаги ғишт теримини ўзига ўхшаш эски ёки тарихийсига ўхшаш материаллар билан алмаштириш мумкин. Агар бино деворлари ва том қисми конструкциялари алмашадиган бўлса, объект реставрация қилинадиган даврдаги аслига ўхшаган қурилиш материалларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Мадраса биносининг техник ҳолатини ўрганиш ва таҳлил қилиш натижасида даврлар ўтиши билан объектнинг анча чуқурда қолганлиги, ерга туташ ва унга яқин конструкциялари ашёларининг шўрланганлиги, яъни уларнинг сульфат коррозияси таъсирига учраганлиги сабабли емирилганлиги аниқланди. Демак, реставрация даврида ушбу масалага жиддий эътибор бериб, пойдевор конструкцияларини химоя қилиш ҳамда деворни нам бўлишини олдини олишнинг тарихий конструктив-технологик чораларини кўриш керак бўлади. Демак, Абдулазизхон мадрасасини зудлик

билан реставрация қилиш ишларини бошлаш ва имкони борича қисқа муддатлар ичида ниҳоясига етказиш чорасини кўриш мақсадга мувофиқ бўлар эди ...

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Гражданкина Н.С. Древние строительные материалы Узбекистана. В кн. Строительные материалы Узбекистана. Сборник. Издательство АН УзССР. Ташкент, 1951. с.5 -37.
- 2.Арапов А.В. Исторические памятники Узбекистана. ИТД «СМИ-Азия», «San`at» . 2008.
3. [https://ru.wikipedia.org/wiki/история Узбекистана](https://ru.wikipedia.org/wiki/история_Узбекистана)
- 4.www.betakrorbuxoro.uz).